

Установа “Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры”
Філіял “Літаратурны музей Максіма Багдановіча”

Артыкул “Апошні запіс у кнізе лёсаў... “
(публікацыя май, 2022, часопіс “Роднае слова”)

Аўтар:
вядучы навуковы супрацоўнік
навукова-асветніцкага аддзела
Мышкавец Ірына Вітальеўна

Мінск 2022

Апошні запіс у кнізе лёсаў...

25 мая – Дзень памяці Максіма Багдановіча, самага маладога класіка беларускай літаратуры. Пісаць на гэтую тэму вельмі складана, бо столькі ўжо напісана, столькі сказана, любыя словы і фразы падаюцца штампамі. Таму прапаную пазнаёміцца з адным важным дакументам, які з’яўляецца нямым, але важным сведкам перахода чалавека ў вечнасць, – гэта “Метрычная кніга, дадзеная Таўрычаскай духоўнай кансісторыяй Ялцінскаму Аляксандра-Неўскаму сабору для запісу аб нараджэнні, шлюбе і смерці на 1917 год”.

Зараз кніга захоўваецца ў Ялцінскім гісторыка-літаратурным музеі, пра гісторыю паступлення ў фонды каштоўнага экспаната распавяла старэйшы навуковы супрацоўнік Зінаіда Лівіцкая ў кнізе “В поисках Ялты. Записки музейщика”. Гісторыя сумная, але са шчаслівым фіналам: на пачатку 1987 года на базу другаснай сыравіны, ці папросту макулатуры, нехта прывёз метрычныя кнігі ялцінскіх храмаў у абмен на дэфіцытныя тавары. Калі ў музеі пра гэта даведаліся, то хутка арганізавалі паездку на базу, доўга перабіралі старыя паперы, але атрымалі кнігі толькі пасля хабару мясцовым працаўнікам. Здабытак найкаштоўнейшы – 138 метрычных кніг з розных ялцінскіх праваслаўных храмаў і сінагогі, у тым ліку 16 кніг сабора Аляксандра Неўскага за 1902-1918 гг.

Зінаіда Георгіеўна Лівіцкая выявіла ў гэтых кнігах запісы пра вядомых асоб, жыццё ці смерць якіх былі звязаны з Ялтай, у гэтым шэрагу – паэт Сямён Надсану, ялцінскі гарадскі галава Уладзімір Рыбіцкі, брат вядомага анархіста Павел Бакунін, удава знакамітага рускага пісьменніка Ганна Дастаеўская і шмат іншых. Менавіта З. Лівіцкая выявіла і запіс аб смерці геніяльнага паэта Максіма Адамавіча Багдановіча. Па замове мінскіх калег быў зроблены муляж, сёння яго можна ўбачыць кожны наведвальнік Літаратурнага музея Максіма Багдановіча ў экспазіцыі, у зале, якая распавядае пра апошні перыяд жыцця паэта. Для муляжыравання была абрана не вокладка і не тытульны ліст, а адмыслова разварот з запісам, нямым сведкам тых сумных падзей.

А мы прапануем перагарнуць старонкі арыгінальнай метрычнай кнігі сабора Аляксандра Неўскага за 1917 год. Дарэчы, зараз гэта даволі лёгка зрабіць віртуальна, бо каштоўныя метрычныя кнігі алічбаваны і выкладзены ў інтэрнэце. У першую чаргу звернем увагу на імя Максіма Багдановіча, за № 51 зроблены наступны запіс: дата смерці – 12 мая, пахавання – 15 мая, селянін г.Яраслаўля Максім Адамаў Багдановіч, колькасць гадоў – 27, прычына смерці – сухоты (туберкулёз лёгкіх). Указана, што ён пахаваны на Ялцінскіх гарадскіх новых могілках, удакладнім, на сённяшні момант – гэта Ялцінскія гарадскія старыя могілкі. Таінства пахавання праводзілі святар Віктар Бажэнаў с псаломшчыкам Іакавам Розавым, іх уласнаручныя подпісы стаяць пад запісам. Цікава, што па саслоўным падзеле Максіма Багдановіча аднеслі да сялян, некаторыя

даследчыкі лічаць гэта памылкай, але пакуль дакладнага адказу на гэтае пытанне няма. Таксама памылкова паказаны ўзрост – дваццаць сем гадоў, у фондах Літаратурнага музея Максіма Багдановіча захоўваецца аўтограф Адама Ягоравіча, чарнавыя запісы да біяграфіі сына, дзе рукой бацькі пазначаны сумныя лічбы – 25 гадоў 5 месяцаў 15 дзён (часам у літаратуры па багдановічазнаўстве можна сустрэць іншую лічбу – 25 гадоў 5 месяцаў 16 дзён).

Запіс за № 52 прысвечаны 24-гадоваму студэнту эканамічнага аддзялення Петраградскага політэхнічнага інстытута Анатолю Сямёнаву (Сямёнаву) Кастэнка, які памёр у маладым узросце ад сухотаў, як і Максім Багдановіч. Паміж датамі смерці (6 мая) і пахавання (16 мая) вялікі прамежак часу, гэта тлумачыцца тым, што цела адправілі ва Ўладзівасток, напэўна, па месцы яго нараджэння. У Цэнтральным дзяржаўным архіве Санкт-Пецярбурга захоўваецца асабістая справа студэнта А. С. Кастэнкі, якому не ўдалося з-за хваробы скончыць навучальную ўстанову (фонд Р-3121, вопіс 2, справа 2228, крайнія даты дакументаў 01.01.1910-31.12.1920).

Наступны нумар 54 – напісаны памылкова, трэба № 53, запіс аб смерці 25-гадовага (таксама малады чалавек) радавога 67-га Таруцінскага палка Аляксандра Дзмітрыевіча Чэрнікава. Прычына тая самая – туберкулёз лёгкіх і шыйных лімфатычных залоз. Сайт gwar.mil.ru, прысвечаны падзеям Першай сусветнай вайны, дадае колькі звестак пра радавога А. Чэрнікава. Месца нараджэння – Казанская губерня, Спаскі павет, Трох-Возерская воласць, населены пункт Болгары, сялянскага паходжання, праваслаўны, жанаты. Захварэў на сухоты ў лістападзе 1916 года, з 25 лютага 1917 года праходзіў лячэнне пад Масквой у “Гарадскім Ялохаўскім шпіталі № 217”, з 4 красавіка 1917 года – у ялцінскім “Лазарэце № 30”. Аляксандр Чэрнікаў памёр 16 мая, пахаваны на наступны дзень на Ялцінскіх гарадскіх новых могілках, на пахаванні прысутнічалі ужо вядомыя нам асобы – святар В. Бажэнаў і псаломшчык І. Розаў.

Апошні запіс, зроблены на гэтым развароце метрычнай кнігі, прысвечаны яшчэ аднаму ваеннаму Расійскай арміі – 34-гадоваму Мікалаю Сямёнавічу Руткоўскаму, малодшаму унтэр-афіцэру матацыклетнага аддзялення 48-й воінскай часткі. Ён адзіны ў гэтай групе не з сухотамі, прычына смерці – нецукровы дыябет (*diabet insiridus anaemia gratis*). На вышэй пазначаным сайце ёсць справаздачна-азнаямляльная картка ад Самарскага шпіталя Чырвонага крыжа на М. Руткоўскага. Месца нараджэння – Кацярынаслаўская губерня, Славянасербскі павет, г. Паўлаград. 12 сакавіка 1917 года ён адправіўся на лячэнне ў Ялту, праз 2 месяцы яго зямны шлях скончыўся. У апошні шлях яго праводзілі псаломшчык Іакаў Розаў і протаіерэй Мікалай Уладзімірскі, у метрычнай кнізе пазначана, што цела для пахавання адпраўлена на радзіму, у г. Паўлаград.

Узгадваюцца словы Адама Багдановіча пра сына: “Так шмат фатальнага ў яго заўчасна згаслым жыцці, што мімаволі прыходзіць на памяць вобраз старажытнай Мойры, якая была да яго выключна бязлітаснай і зло насміхалася над усімі яго марамі і надзеямі – прынамсі – паколькі яно тычылася яго асабіста. Нават сціплая надзея – памерці ў роднай зямлі – і тая не спраўдзілася”. Калі праглядзець метрычную кнігу далей, то можна зрабіць некалькі высноў. Па-першае, у большай частцы запісаў прычынай смерці ўказаны сухоты, і гэта зразумела, таму што Ялта на той час з’яўлялася не горадам-курортам, а месцам, куды з розных куточкаў Расійскай імперыі з’язджаліся на лячэнне сухотнікі. Па-другое, можна заўважыць вялікую колькасць вайскоўцаў Расійскай арміі, і гэта таксама тлумачыцца даволі проста – ішла Першая сусветная вайна, Ялта пераўтварылася ў горад-шпіталь. Гэтым самым тлумачыцца і яшчэ адно назіранне, звязанае з вядзеннем асобнай нумарацыі запісаў аб смерці жанчын і мужчын, на 30 снежня 1917 года ў “Метрычнай кнізе сабора Аляксандра Неўскага” амаль утрая больш запісаў, прысвечаных мужчынам (144/45).

Большая частка тых, каго адпявалі святары сабора Аляксандра Неўскага, была пахавана на Ялцінскіх гарадскіх новых могілках. Адносна некаторых указаны могілкі іншых крымскіх гарадоў і мястэчкаў – Лівадзіі, Аўткі, як ужо згадана вышэй, частка была пахавана па месцы жыхарства, рабілася гэта, хутчэй за ўсё, роднымі і блізкімі памерлага. Адам Багдановіч, як ведаем, на пахаванне роднага сына спазніўся, таму такое пытанне ўжо не стаяла. Узнікла іншае пытанне, як арганізаваць догляд за магілай сына, каб не страціць яе з часам. Здаецца, бацька арганізаваў усё, даў грошай гаспадыні, каб пасадзіла кіпарысы і куст руж, папрасіў даглядаць магілу сваіх знаёмых, у тым ліку дачку калегі, асабістую знаёмую Максіма Багдановіча (імёны гэтых знаёмых Багдановічаў даследчыкі пакуль не высветлілі). Як меркаваў сам Адам, догляд наўрад ці ажыццяўляўся, бо надышлі часы, калі “людзям было не да чужых магіл”.

Адам Ягоравіч ва ўспамінах паведаміў прыкмету, як шукаць магілу сына, “у двух сажнях па прамой лініі ад падгалоўя пахаваны студэнт Карлсан”. У 1920-я гг., калі ішлі пошукі, гэта прыкмета дапамагчы ўжо не магла. У метрычнай кнізе сабора Аляксандра-Неўскага за 1917 год запіса аб пахаванні студэнта Карлсана няма, але ёсць запіс аб смерці Лізаветы Карлаўны Карлсан, жонкі селяніна Курляндскай губерні, Тальсенскага павета, сяла Вандаен, пахаванай 19 сакавіка 1917 года на Ялцінскіх гарадскіх новых могілках. Магчыма, гэта толькі супадзенне прозвішча, а студэнта Карлсана адпявалі ў іншым храме Ялты, магчыма, памяць падвяла Адама Багдановіча, бо ўспаміны ён пісаў праз шэсць гадоў пасля смерці сына.

Некалькі слоў хацелася б дадаць пра жывых сведкаў тых сумных падзей – святароў сабора Аляксандра Неўскага. Бажэнаў Віктар

Дзмітрыевіч нарадзіўся ў 1868 годзе ў Тульскай губерні, да свайго арышту ў сакавіку 1921 года служыў у Ялце, асуджаны да 5 гадоў пазбаўлення волі, рэабілітаваны ў 1996 годзе. Іакаў Мікалаевіч Розаў служыў псаломшчыкам, потым рэгентам у гэтым саборы, быў арыштаваны органамі ДПУ па сфабрыкаванай справе ў 1923 годзе. Мінуць каток рэпрэсій пашчасціла протаіерэю, айцу Мікалаю (Уладзімірскаму), у 1920 годзе разам з белагвардзейскімі войскамі ён пакінуў Расію, памёр ва ўзросце 72 гадоў, пад час бамбардзіроўкі Сафіі.

Зямны шлях Максіма Багдановіча завяршыўся ў далёкай Ялце, успамінаць паэта будуць у розных гарадах Беларусі і замежжа, а беларусы Крыма па традыцыі наведваюць Ялцінскія гарадскія старыя могілкі.

Быць можа, я не скончу жыць,
Бо ў ім няма канцоў.
Зноў шлях знаёмы пабяжыць,
І ўсё, што мозг здалеў забыць,
Перажыву я зноў...

Ірына Мышкавец, вядучы навуковы супрацоўнік
Літаратурнага музея Максіма Багдановіча